

MEHMET AKİF ERSOY-BİR BİYOGRAFİ

FAHİR İZ*

AHMET CEVİZCİ**

Türk ozanı ve vatanseveri Mehmet Akif Ersoy, İstanbul'da Fatih yakınlarındaki Sarıgözel semtinde doğdu. Babası, okuma yazma bilmeyen bir köylünün, Nurettin Ağa'nın oğlu olan Mehmet Tahir Efendi Kuzey Arnavutluk'ta, Osmanlının Kosova *vilayeti*ndeki aynı adlı sancağın başşehri İpek (günümüz Yugoslavya'sında Peç) yakınlarındaki Şuşisa kentinde doğdu.

Ozan tarafından bir dosta bırakılan biyografik notlara göre (Bkz. Bibliyografya), Tahir Efendi eğitimine İpek'te başladı, ancak erken sayılabilecek bir çağda İstanbul'a geldi, sağlam bir klasik İslâmî eğitim aldı ve Fatih Medresesi'nde müderris, eşdeyişle Fatih Camiinde herkese ders veren bir cami hocası (*ders-i âm*) oldu. Akif'in annesi Emine Şerif Hanım Orta Anadolu'nun kuzeyindeki Tokat'ta doğdu ve büyüdü, ancak anne ve babası Buhara'dan gelmişti. Kocasının ölümü üzerine, ikinci evliliğini Tahir Efendi ile yaptı.

Akif yerel ilkokullara ve Fatih Merkez Rüşdiyesine (ortaokul) gitti. Öğretmenleri arasında, özellikle, daha sonraki yılların, (II. Abdülhamit'in despotik yönetiminden kurtulmak için), Kanunî Esasi (Anayasa) gazetesini yayımladığı Mısır'a kaçan, daha sonra da Paris'te Jön Türk çevreleri içinde birkaç yıl yaşayan, ünlü bir Jön Türkü, Türkçe öğretmeni Hoca Kadri (1860-1918) tarafından etkilendi ve Hoca Kadri onda derin izler bıraktı.

Akif babasından daha çok Arapça öğrenmeye ve öğleden sonraları, Sadi'nin *Gülistan*'ı, Rumi'nin *Mesnevi*'si ve Hafız'ın *Divan*'ı üzerine, camilerdeki halka açık derslere katılarak, Farsçasını geliştirmeye devam etti.

Rüşdiye'den mezun olduğunda, Siyasal Bilgiler Okulu'nun (*Mekteb-i Mülkiye*) lise bölümüne (*idadi*) yazıldı. Üç yıllık olan ilk kısmın tamamlanması üzerine, babasının öldüğü 1889'da, iki yıllık son kısmın birinci sınıfı

* Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı emekli profesörü.

** Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı araştırma görevlisi.

na geçti. Aynı yıl Sarıgözel'deki aile evi yandı. O zamanlar okulun mezunları için bir iş olanağı bulunmadığından, Siyasal Bilgiler Okulundan ayrıldı ve son iki yıl boyunca bir yatılı öğrenci olacak biçimde, yeni ihdas edilmiş dört yıllık Mülkiye Veteriner Okulu'na (*Mülkiye Baytar Mektebi*) yazıldı. Akif Veteriner Okulundan birincilikle mezun oldu. O ve aynı yıl mezun olanların ikincisi, bir Ermeni genci, 1893 yılında, Tarım Bakanlığı tarafından, Veterinerlik İşleri (Umur-u Baytariye) Şubesine müfettiş yardımcıları olarak atandılar (Akif tarafından bırakılan biyografik notlar, bkz. *Bibliyografya*). Akif aynı yıl, memuriyet dolayısıyla bulunduğu Balkanlarda babasının köyüne ve İpek'e gitti ve amcalarını ziyaret etti. 1894 yılında, devlet hizmetinde çalışan küçük bir memurun kızı olup, kendisine üç kız ve iki oğul doğuran İsmet hanımla evlendi.

Akif Tarım Bakanlığında, bir veteriner hekim olarak, beş yılı vilayetlerde olmak üzere, yirmi yıl hizmet etti. Adana ve Edirne'de görevleri dolayısıyla kalarak, köylülerin ve kasabalardaki sıradan insanların yaşamları üzerine ilk elden bilgi edinerek, Anadolu ve Arabistan'da çeşitli yerleri gezdi. O bu mesleki görevlerini zaman zaman, İstanbul Üniversitesi'ndeki edebiyat hocalığı da içinde olmak üzere, çeşitli okullardaki öğretmenlikleriyle birleştirdi.

O 1913 Ocağının başlarında, dairesinden izinli olarak, Mısır'da, Yukarı Mısır'da ve Medine'de iki ay geçirdi. Mayıs 1913'te, kendisinin bir müfettişi olduğu Veterinerlik İşleri Şubesi Müdürünün hoş olmayan azlini protesto etmek için, görevinden istifa etti. Ancak okullarda ve medreselerde hocalık etmeye ve İstanbul'un belli başlı camilerinde vaaz vermeye devam etti. Akif aynı zamanda Devletin ileri gelen kimselerinin çocuklarına, evlerinde özel olarak ders verdi.

Eylül 1914'te, Alman taraftarı İttihatçı lider, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Alman büyükelçisi Baron von Wangenheim ve Amiral Souchon'la birlikte, Türkiye'yi Merkezi Güçler tarafında, Birinci Dünya Savaşına sokan oldu bittiyi hazırladı. (Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, cilt 2, İstanbul 1971, s. 549-559.)

1910 yılından sonra, iktidardaki parti olan İttihat ve Terakki Komitesi Pan-Turanizm ideolojisiyle flört etmekteydi ve sosyolog Ziya Gökalp'ten öğüt ve katkısını istemişti. Şimdi Pan-İslamist faaliyetin içinde bulunulan koşullara uygun olabileceği düşünülmekteydi. "Özel Örgüt" (*Teşkilât-ı Mahsusa*) yoluyla Harbiye Nezaretine bağlanan İttihat ve Terakki yönetimi, Pan-İslamist eğilimleri, 1908 Anayasasından ve özellikle de 1912'deki

Balkan Savaşından beri bilinmekte olan Mehmet Akif'e yaklaştı. Haziran 1915'te Mehmet Akif'e Alman Hükümeti tarafından, Almanya'yı ziyaret etmesi ve bu ülkedeki müslüman savaş esirlerinin durumunu inceleyip, bu konuda bir rapor yazması için bir davetiye çıkarıldı. O böylelikle, Batı'yla ilk kez olarak doğrudan temas kurdu. Batı'nın toplumsal ve ekonomik koşullarını ve gündelik yaşamını gözleme ve bunları Doğu'dakilerle karşılaştırma olanağı buldu. (Aşağıya bakınız.)

Mekke Şerifi Hüseyin'in baş kaldırmasından sonra, İttihat ve Terakki Komitesi onu 1917'de, özel bir görevle, Necd'deki Türk taraftarı Halil el-Reşid'i ziyaret etmeye gönderdi. O oraya Medine'de son bulan çöl yolundan geçerek vardı. Bu seyahat ona ünlü bir şiir için esin verdi. Akif Necd'deyken, *Şeyhü'l-İslam*'ın dairesine bağlı bulunan, yeni ihdas edilmiş *Darü'l-Hikmeti İslamiye* dairesinin genel sekreterliğine (başkâtipliğine) atandı. Akif dönüş seyahatinde, Lübnan'ı ziyaret etti ve Şerif Haydar Paşa'nın konuğu olarak Aliye'de bir ay geçirdi.

Savaş 1918 sonbaharında sona erdi. Mondros mütarekesi Osmanlı İmparatorluğunun kaderini belirlemişti. Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Komitesinin diğer önde gelen liderleri ülkeden kaçtı. Müttefikler İstanbul'u, İtalyan askerî kuvvetleri de Antalya'yı işgal etti ve Müttefikler tarafından desteklenen Yunanlılar ise İzmir'e çıktı (15 Mayıs 1919).

Doğası itibarıyla coşkun bir idealist ve oldukça derin bir dindar olan Akif hiçbir zaman kötümser olmamıştı. Ancak şimdi herşey yitilmiş görünüyordu. Hiçbir yerde hiçbir umut ışığı görülüyordu. Ancak 1919 yılı Mayısın sonlarına doğru, Ege Bölgesindeki Ayvalık'ta, istilacı Yunan ordusuna karşı olan ilk silahlı direnişe ilişkin haberler Akif'i harekete geçirdi. O hemen, hinterlandın başlıca şehrine, camilerde vaazlar verdiği ve halkı ayaklanmaya ve direnmeye çağırarak birçok insanla temas kurduğu Balıkesir'e gitti. Vaazlarında teslim olmanın İslâmî ilkelere aykırı olduğunu tekrar tekrar ifade etti. İstanbul'a dönüşünde, izlenimlerini Temmuz 1919'te *Sebilü'r-Reşad*'ta birkaç makale halinde yayımlandı; bunun üzerine, şimdi açıkça anti-nasyonalist bir tavır almış olan Sultan'ın hükümeti tarafından *Darü'l-Hikmet*'teki görevinden azledildi. Hükümetin ve işgal kuvvetleri yetkililerinin sıkı gözetimi altında olmakla birlikte, hemen Anadolu'daki Milliyetçilerle ilişki kurdu ve onlara gizli olarak, sömürge kurmak isteyen güçlerin bu konudaki planları üzerine olan yayınları gönderdi. Bu arada direniş hareketinin önderi olan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Sivas'tan Ankara'ya varmıştı (27 Aralık 1919). Osmanlı Meclisi 18 Mart'ta

kendi kendisini tatil etti, 11 Nisan'da da Sultan tarafından feshedildi. Ankara'da ise yeni bir Meclisin teşekkülü için hazırlıklar ilerlemekteydi.

Vilayetlerden gönderilen bir delegeler heyetinden meydana gelen Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de açıldı (Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey 2*, Oxford 1958, s. 251). Akif aynı hafta içinde Ankara'ya geçti. O yeni Meclis'e Burdur milletvekili olarak katıldı. Büyük Millet Meclisi onu Milliyetçilere karşı olan bir hareketi yatıştırmak için, görevle Konya'ya gönderdi. O uzun yıllar katkıda bulunmuş olduğu derginin, *Sebilü'r-Reşad*'ın yardımcı editörü, yakın dostu Eşref Edip'le görüşmek için Kastamonu'ya gitti. O ve Eşref Edip dergiyi yayımlamaya 1920'de yeniden başladılar. Ulusal Hükümet tarafından desteklenen Akif orada ve komşu kentlerde vaaz vermeye devam etti. *Sebilü'r-Reşad*'ta yayımlanmış olan, camilerdeki bu ateşli vaazlar hükümet tarafından kitapçıklar halinde bastırıldı ve, vilayetlere ve savaşı hattına dağıtıldı.

Ocak 1921'de, Akif iki aylık bir ayrılıktan sonra, Ankara'ya döndü ve şimdi Mehmet Akif Müzesi olan Tâceddin tekkesine (*dergâh*) yerleşti. Bu arada *Sebilü'r-Reşad*'ın ofisi Ankara'ya taşınmıştı.

Yeni Milliyetçi Türkiye ulusal bir marşa ihtiyaç duymaktaydı. 1920 Kasımında, Eğitim Bakanlığı (Maarif Vekâleti) tarafından, yaklaşık olarak 724 şiirin sunulduğu bir yarışma açıldı. Akif bir para ödülü konduğu için yarışmaya katılmadı. Şiirlerden hiçbirisi komite tarafından tatmin edici bulunmadığı için, daha sonra Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi (Tannöver, 1886-1966, ünlü bir hatip) Akif'i katılması için ikna etti. O Büyük Millet Meclis'inde Bakanın kendisi tarafından okunan (1 Mart 1921) ve ittifakla Türk Ulusal Marşı olarak kabul edilen (12 Mart 1921) şimdiki meşhur, ateşli Bağımsızlık Marşı'nı (*İstiklal Marşı*) yazdı. 1921 yazında, ani bir Yunan saldırısı Ankara'yı tehdit altında bıraktı. Panik ve bozguncu bir atmosfer vardı. Mustafa Kemal Paşa, bununla birlikte, Büyük Millet Meclisi tarafından Başkomutan olarak seçilmesinin ardından cepheye gitmeden önce, bu havayı yatıştırdı. Akif Ankara'dan ayrılmadı ve asılsız söylentilerle savaştı. Ancak *Sebilü'r-Reşad*'ın ofisi, Anadolu'daki Yunanlıları güç duruma sokan Sakarya Savaşı'nın (Eylül, 1921) sonuna dek, Kayseri'ye taşındı.

Akif 1922'de Şeriat Bakanlığında (*Umur-i Şer'îye ve Evkaf Vekâleti*) *İslâmî araştırma komitesi* (*Tedkikat ve Te'lifat-i İslâmîye Encümeni*) üyeliğine atandı. O şiirler, makaleler ve çevirelerle, *Sebilü'r-Reşad*'a düzenli katkısını sürdürdü.

Ulusal orduların Afyon yakınlarında, Dumlupınar muharebesindeki kesin sonuçlu zaferiyle, 30 Ağustos'ta sona eren büyük Türk hücumu 26 Ağustos 1922'de başlatıldı. İzmir 9 Eylül'de geri alındı. Türkün yaklaşık olarak üç buçuk yıldan beri çektiği meşakkat, iki hafta içinde sona erdi. İşgal altındaki İstanbul'da tam bir karışıklık vardı. Sultan-Halifenin işbirlikçi hükümeti ve onun ağır baskısı sersemletildi (Bkz. Fahir İz, *Ali Kemal*, 2. baskı). 1 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi Halifeliği padişahlıktan ayırırken, padişahlığı kaldırdı. Osmanlı Hanedanının uygun bir üyesi Büyük Millet Meclisi tarafından halife olarak seçilecekti. Bunun üzerine Sultan IV. Mehmet bir İngiliz savaş gemisiyle Malta'ya kaçtı (17 Kasım) ve amcasının oğlu Abdülmecit halife seçildi. Türkiye ertesini yıl, ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, bir cumhuriyet oldu (29 Kasım 1923).

Ayrıca, 9 Mart 1924'te de Abdülmecit azledildi, halifelik kaldırıldı ve ertesini yıl Abdülmecit ve Osmanlı Hanedanının tüm üyeleri Türkiye'den sürüldü. Şeyhülislam dairesi, Şeriat Bakanlığı (*Şeriye Vekâleti*), Şeriat mahkemeleri de bir ay içinde kapatıldı. Tüm dinî okullar (*medreseler*) zaten 3 Mart 1924 tarihli Eğitimin Birliği Yasası'nın (*Tevhid-i Tedrisat Kanunu*) ardından kapatılmıştı. Güney Batı vilayetlerinde, büyük ölçüde *Nakşibendi Şeyhleri* tarafından yönlendirilen, 1925 baharındaki karşı-devrimci bir ayaklanmanın süratle bastırılmasının ardından tüm *derviş* tarikatları ve tekkeleri kapatıldı (Bernard Lewis, *a.g.y.*, s. 259).

İçten bir Müslüman ve inanmış bir Pan-İslamist olan Mehmet Akif bu olayların gidişatından oldukça rahatsız oldu. Pan-Türkizmin, Birinci Dünya Savaşı sırasında, siyasal gelişmelerin akışı içinde düşüncelerini düzelten ve en sonunda Mustafa Kemal Paşa'nın Ulusal Antlaşmaya (Misâk-ı Milli) dayanan ulusçuluğunu benimseyen ideoloğu Ziya Gökalp'in tersine, Mehmet düşüncelerini yeni laik, ulusçu Türkiye'ye uyduramadı. O İmparatorluğun yenilgisine ve İttihat ve Terakki Komitesinin Pan-İslamist siyasetinin çöküşüne tanık olmakla birlikte, halâ yeni Türkiye'nin Pan-İslamist tasavvurların odak noktası olabileceğini ümit etmişti.

1923 yazında Büyük Millet Meclisi için seçimler yenilendi ve Akif yeniden seçilemedi. Elli yaşında, pratikte yapacağı hiçbir işi yoktu. 1913'teki istifasından sonra, başvurmakta oldukça geciktiği için, emekli aylığı bulunmamaktaydı. Aynı yılın Ekiminde, onun konuğu olarak, eski dostu Prens Abbas Halim'le (ölümü 1934) birlikte, *Firavunla Yüz Yüze* yi yazdığı Mısır'a gitti ve kış orada geçirdi. 1924 yılında, kış Hilvan'da, Abbas Halim

Paşa'nın ikametgâhında geçirmek üzere, Mısır'a yeniden gitti. Akif 1925 yazında tekrar Mısır'a döndü ve ailesiyle birlikte, Hilvan'da kendisine küçük bir ev edinerek, Mısır'a yerleşti. O on yıl süreyle ders verdiği Kahire Üniversitesi'nde, Türk dili ve edebiyatı müderrisi oldu. Ders vermek üzere, haftada iki kez Kahire'ye giderek, Hilvan'da münzevi hayatı yaşıyordu. O kendi ölçülerine göre çok kozmopolit bulduğu Kahire'yi sevmedi (M.C. Kuntay, *Mehmet Akif*, İstanbul 1939, s. 145). Kahire'de *El-Ezher*'deki Türk öğretmen ve öğrencilerle de görüştü. Zaman zaman (Eşref Edip te içlerinde olmak üzere) İstanbul'dan gelen ziyaretçileri kabul etti. Hayal kırıklığına uğramış ve kırgın bir adam olarak, Akif kendi öz isteğiyle sürdürdüğü sürgün hayatında pek az üretti. Kuran çevirisini gözden geçirerek düzeltme işi üzerinde yoğunlaştı (Aşağıya bakınız).

1934 yılında büyük dostu ve koruyucusu Abbas Halim Paşa'yı yitirdi. Abbas Halim'in kızı Prenses Emine onu desteklemeye devam ettiyse de, bu, yaşlanan ozan için büyük bir şok oldu (M.C. Kuntay, *a.g.y.*, s. 85-86). Aynı yıl Akif'in sağlığı bozulmaya başladı. 1935'te yazın bir bölümünü dostlarının konuğu olarak, Lübnan'da Aliye'de ve Antakya'da geçirdi. Siroz ve sıtma onu tüketti. Bir dostu, Mısır'da geçici olarak bulunan Hüseyin Suat (küçük bir ozan) ona İstanbul'a gitmesini tavsiye etti. Ancak artık çok geç idi. Onbir yıllık bir ayrılıktan sonra, İstanbul'a hasta bir adam olarak vardı. O, Prenses Emine'nin evine, daha sonra da bir ay geçirdiği özel bir hastahaneye götürüldü. Ziyaretçilerden ve dostlardan, ozanlardan, yazarlardan, gazetecilerden ve eski güreşçilerden oluşan büyük bir kalabalık onu görmeye geldi. O Abdül Halim'in İstanbul dışındaki çiftliğine birkaç kez gidebildi. Ancak hiç iyileşmedi. 27 Aralık 1936'da İstanbul'da öldü. Cenaze törenine yakın dostları ve çoğu Üniversite öğrencisi olan, birçok genç hayranı katıldı.

Akif daha bir öğrenci iken, Türkçe, Arapça ve Farsça hemen hemen tüm edebî klasikleri büyük bir heyecanla okudu. Onun bu üç dildeki gözdeleri sırasıyla Fuzulî, İbni Farid ve Sa'dî'ydi. O özellikle "Doğu bilgeliliği"nin en tipik temsilcisi olarak gördüğü ve kendisi üzerindeki etkisini her zaman teslim ettiği Sa'dî'nin hayranıydı. Akif, Farsça klasiklerden seçilmiş metinlerin çevirilerini, 1898'den başlayarak, *Servet-i Fünun* dergisinde tefrika halinde yayımladı. O Batı edebiyatından, yakın dostlarından biri ve geleceğin biyografi yazarı M.C. Kuntay'la (1882-1956) birlikte, en çok sevdiği yazarlar Lamartine ve Dumas Fils olmak üzere, Fransızca olarak Lamartine, Victor Hugo, Alphonse Daudet, Emile Zola, Ernest Renan, Alexandre Dumas Fils, Anatole France, Sienkiewicz ve başka birçoklarının eserlerini okudu.

Akif orta okuldayken, daha yeni yetişmekte olan bir genç olarak, geleneklere uygun bir tarzda şiir yazmaya başladı ve klasik ya da modern, büyük ustalardan esinlenerek, yazmayı sürdürdü. Bu ustaları taklid etmeye Veterinerlik Okuluna giderken ve mezuniyetten sonra da devam etti. O her ne kadar birçoğunu yaktıysa da, bu ilk tecrübelerden bazıları 1896'dan başlayarak, tutucu bir dergi olan *Resimli Gazete*'de yayımlandı, bazıları ise Akif'in ölümünden sonra bulundu ve basıldı (F.A. Tansel, *Mehmet Akif, Hayatı ve Eserleri*, 2. baskı, İstanbul 1973, s. 11-12, ve Kaya Bilgegil, Atatürk Üniversitesi, *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, n. 3, Erzurum 1972, s. 1-33). Abdülhak Hamit'in etkisi onun erken sayılabilecek bir çağda yazılmış şiirlerinden bazılarındaki belirgindir (Tansel, *a.g.y.*, s. 23-29). Ancak o ilk yıllarda özellikle Mülkiye'deki hocası Muallim Naci'den etkilendi.

Yaklaşık olarak 1904'lerde Akif kendi kişiliğini bulmuş görünür. O toplumsal konular üzerine, yoksul, hasta, işsiz, zulme uğrayan, yetim, alkolik, haksızlığa maruz kalan kimse üzerine, her zaman kişisel deneyim ya da gözleme dayanan şiirler, ya da babası, ailesi, ya da kendi çocukluğu hakkında otobiyografik şiirler yazmaya başladı. Akif bu şiirleri dostlara ya da özel meclislerde sınırlı sayıdaki dinleyicilere okudu, ancak onları II. Abdülhamit'in sıkı sansüründen dolayı yayımlamadı. Anayasanın tekrar canlandırılmasına dek beklemek durumundaydı. 23 Temmuz 1908 geldiği ve sansür kaldırıldığı zaman, düzinelerce gazete ve dergi piyasayı istila etti. Mehmet Akif ve onun bir yaşam boyu dostu olmuş olan Eşref Edip, dinsel ve toplumsal konulara önem veren, *Sırat-i Mustakim* adlı tutucu bir dergiyi yayımlamaya başladılar (Hicrî 14 Ağustos 1324/Miladî 27 Ağustos 1908). Akif'in *Fatih Camii* adlı şiiri ilk sayıda yayımlandı. İlk sayısı birçok kez basılan dergi çok büyük bir başarı kazandı. Bunu daha sonraki sayılarda, Akif'in birkaç yıldan beri yayımlanmayı bekleyen ve en iyi, en popüler çalışmalarından bazılarını içeren 1908 öncesi tüm şiirleri izledi. O aynı zamanda İslâm tarihindeki olaylardan esinlenen ve günümüz için bir kıssadan hisse içeren şiirler yazdı. Bunları daha sonra Kuran'ın seçilmiş ayetleri üzerine şerhler ve İslâmiyet'in pozitif bilim, çalışma, kader, kadınlar gibi konularla olan ilişkisi üzerine makaleler ve İslamiyet ve Hristiyanlık, Müslümanların gerilemelerinin nedenleri, v.s. gibi konular üzerine denemeler olan şiirler izledi. Makalelerden bazılarındaki o Sadi (en çok sevdiği yazarın adı) takma adını kullandı. O aynı zamanda Doğulu ve Batılı yazarlar ve genelde edebiyat problemleri üzerine birçok makale yazdı.

Akif aynı dergide Mısırlı yenilikçiler Muhammed Abdüh ve Ferid Vecdi'nin İslâmiyet'e modern bir yaklaşım sergileyen seçme makalelerini

tercüme etti. Onun adı ve yazıları *Sırat-i Mustakim*'in Türkiye dışında özellikle Rusya'da, tirajının geniş ölçüde artmasındaki en önemli etmenlerini oluşturmaktaydı. Çünkü Akif'in yazılarında geliştirmiş olduğu basit, kolay anlaşılır düzyazı, bu ülkenin Türkçe konuşan Müslümanları tarafından çok beğenilmekteydi.

Hicrî 31 Mart 1325/Miladî 13 Nisan 1909'daki gerici ayaklanma sırasında, *Sırat-ı Müstakim*'in basım evi basıldı ve yağmalandı ve derginin yayımlanması durdu, ancak dergi ayaklanma bastırıldıktan hemen sonra yayımlanmaya yeniden başladı. Birçok Müslüman entellektüel ve yazar, Rusya'dan birçok mülteci Mehmet Akif'i derginin bürosunda ziyarete geldi ve bu sonunda İslâmcı ve Türkçü hiziplerin yakınlaşmasıyla sonuçlandı. Akif *Sırat-i Müstakim*'in yazarlar heyetinin başkanı oldu ve zamanının önde gelen tutucu yazarlarını, dergi için bir araya getirdi.

Sekizinci cildin başlamasıyla birlikte, *Sırat-i Müstakim* adını değiştirdi ve *Sebilü'r-Reşad* (doğru yol) oldu. Bu arada, Akif 1905-1911 arasında yazılmış ve çoğu *Sırat-i Müstakim*'de yayınlanmış olan tüm şiirlerini Hicrî 1329/Miladî 1911'de *Safahat* ("Evreler") adıyla bir ciltte topladı. O Batıcılar tarafından bile iyi bir kabul gördü. Onun içtenliği ve köklü gerçekliği takdir edildi (bkz. *Servet-i Fünûn*, n. 1050, Temmuz 1911 ve 1054, Ağustos 1911 ve aynı zamanda *Sebilü'r-Reşad*, n. 256-276, 1911). Ancak Akif'in popüler ve açık sözlü dili züppe tavırlı bazı tasfiyeciler tarafından eleştirildi (*Servet-i Fünûn*, n. 1052, Ağustos 1911). İslâm tarihini ve uygarlığını çok iyi bilen içten bir Müslüman olarak, Mehmet Akif çoğunluğu zamanın sömürgeci güçlerinin egemenliği altında bulunan Müslümanların içinde bulunduğumuz yüzyıldaki durumlarının çok iyi bir biçimde farkındaydı. O İslâmiyetin potansiyel gücünün bilincindeydi ve İslâm'ın gerilemesi onda umutsuzluk uyandırmış olmaktan uzaktı. O 1890'lardan başlayarak, bir ülkü arayışı içindeydi ve 1908'te özgürlüğün gelişiyle birlikte, Müslüman yenilikçilerin, Cemalettin Efganî'nin vaazlarını ve makalelerini, onun öğrencisi Muhammed Abdüh ve diğerlerinin kitaplarını ve makalelerini coşkuyla okudu ve 1912'ye doğru, bir Müslümanlar topluluğu düşüncesi, liberalizm, ulusçuluk ve Batıcılığın bir karışımı olacak olan ve İslâmiyetle modern bilim arasında bir uzlaşmayı amaçlayan bir Pan-İslâmizm türü geliştirdi. 1912'deki Balkan Savaşlarının ilk evresinde, savaşın sonucu her ne olursa olsun, *statükonun* korunacağını ilân eden, ancak bunu daha sonra unutan büyük güçlerin Türk aleyhtarı (bunu Müslüman aleyhtarı olarak okuyun) tavırları Akif'in Pan-İslâmist kanaatlerini güçlendirdi.

Birinci Dünya Savaşından hemen sonraki yıllarda, Pan-Türkizm, Pan-İslâmizm, Osmancılık ve Batıcılık gibi rakip ideolojiler Akif'i yeniden düşünmeye ve, düşüncelerini ve ilkelerini açıklığa kavuşturmaya zorladı. Bu ideolojilerin kökleri 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki Türk entelektüellerine geri gider (bkz. Akçuraoğlu Yusuf, *Üç tarz-ı siyaset*, Türkçe, Kahire 1904). Türkçülerle bir uzlaşma denemesi verimsiz kaldı, ancak İslâmcılar arasında bir bölünmeye yol açtı. Katıksız ulusçuluğun Pan-İslâmist ülküyü tehlikeye atacağına kuvvetle inandığı için, Akif bu konuda yumuşamadı (A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din II*, İstanbul 1944, s. 149 ve devamı). O bu düşüncüyü *Safahât*'ın, *Sırat-i Müstakim*'de tefrika halinde yayımlandıktan sonra, Hicrî 1330/Miladî 1912'de basılan ikinci kitabında, *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı yapıtta geliştirdi. Bu uzun bir şiir biçimindeki bir vaazdır. Vaiz Orta Asya'daki Hokand'tan, güçlü Pan-İslamist eğilimlere sahip olup, İstanbul'da birçok yıllar geçiren ve İslâmî topraklarda birçok yeri gezip dolaşan ünlü gezgin ve yazar Abdü'l-Reşid İbrahim'dir (1851-1944). Bu çalışmada Akif, kendi düşüncelerini ayrıntılı bir biçimde geliştirmek için vaizi konuşturur (Eşref Edib, *a.g.y.*, 1, s. 236 ve devamı). Orta Asya'da, Hindistan ve Çin'deki Müslümanların bu yüzyılın başındaki insana elem veren kötü durumlarını ayrıntılı olarak betimledikten sonra, Akif, benliğin yitirilmesi anlamına gelmemek koşuluyla Batılılaşmanın tüm Müslümanlar için zorunlu olduğu, ve Türkiye'nin bağımsız bir müslüman ülkesi olarak İslâm Dünyasına, birlik ve beraberlik ülküsü doğrultusunda, önderlik etmesi gerektiği sonucuna varır. Kitap Türkiye'nin Avrupa'da kalan parçasını hemen hemen tümüyle yitirdiği ve Akif için bir şok ve bir hayal kırıklığı olan 1912 yılındaki Balkan Savaşı'nın dehşetine ilişkin bir betimlemeyle sona erer.

Safahât'ın III. Kitabı, *Hakkın Sesleri* önce *Sebilü'r-Reşad*'ta tefrika halinde yayımlandı ve 1913 yılında kitap biçiminde basıldı. Bu kitapta Akif İslâmiyete karşı dinî akideleri tamamen muhafaza etmeyi temele alan bir yaklaşım sergiler. Birçok müslüman yenilikçi gibi, Akif de, son yüzyılların birikmiş ödümlerini bir tarafa iterek, orijinal kaynaklara gitmek ister. Bunun bir sonucu olarak, *Safahât*'ın III. kitabı büyük ölçüde, çoğunlukla *Kur'an*'ın birçok ayeti ve birkaç *Hadis* üzerine şerhler olan şiirlere ayrılır. Bu şiirlerinde Akif, özellikle Türklerle Araplar arasında bir işbirliğinin zorunluluğunu vurgulayarak, dindaşlarına birlik, etnik farklılıklara önem vermeme tavsiyesinde bulunur ve onları, İslâmiyet için, benliği yitirmeye götüren ayrılıkçılık ve aşırı-Batılılaşma tehlikesine karşı uyarır.

Safahât'ın *Fatih Kürsüsünde* adlı IV. kitabında, betimleyici bir girişten sonra, *Safahât*'ın II. kitabında olduğu gibi, yine dinleyicilere hitap eden vaizle karşılaşırız. Bu kez o dinleyicilere, Batı'yla Doğu'yu çalışma bakımından karşılaştırarak, sıkı çalışma tavsiyesinde bulunur ve onları sözde entellektüellerin boş ve amaçsız yaşamına karşı uyarır. Vaaz, bu gibi şeylere bigâne kalan gençliğe bir uyarı olarak, Balkan Savaşı'nın trajik olaylarına ilişkin bir betimlemeyle sona erer.

Safahât V, Hatıralar ("Anılar"). Hicrî 1335/Miladî 1917'de İstanbul'da basılan bu cilt farklı konu ve uzunluktaki şiirleri içerir. Mısır'a yaptığı iki aylık seyahatten sonra yazılmış ve Abbas Halim Paşa'ya ithaf edilmiş olan *El-Uksur*'da adlı şiir, söz konusu eski Mısır tapınağına ve Akif'in İslâm Dünyasının haline ve gelecekteki yazgısı üzerine, kötümser bir hava içindeki, düşüncelerine ilişkin uzun bir betimlemedir. Bu kitapta yer alan yedi şiir Kuran'ın çeşitli ayetleri üzerine birer şerhtir. Bunlar başlıksızdır ve ayetlerin Türkçe çevirisiyle birlikte orijinal metin başta verilir. Bunlar İslâm Dünyası için cesaret ve umut şiirleridir. Ancak cildin en ilginç ve en uzun şiiri yukarıda sözü edilen *Berlin Hatırları*'dır. İddiasına göre, Batı'nın "sadece kötü olan herşeyini taklit eden" Türk entellektüellerini tartışırken de, Akif, *Tarih-i Kadim* adlı eseriyle gençleri zehirlediğini ileri sürdüğü Tevfik Fikret'i ele alıp özel olarak sözkonusu ediyor. *Safahât IV*'ün özgün versiyonunda içerilen (*Sebilü'r-Reşad*'ta 1915-1918 boyunca tefrika halinde düzensiz olarak yayımlanan) ve Fikret üzerine öfkeli bir "saldırı" oluşturmuş doksansekiz dize, (Ertuğrul Düzdağ tarafından yayımlanan, İstanbul 1975) 10. baskısı dışında, *Safahât IV*'ün (eski ya da yazarın ölümünden sonra yayınlanmış) tüm baskılarında atlanır. Bu iki ozanın inançlarının temsilcileri olduğunu (tümüyle haklı olmayarak) savlayan "tutucu" ve "ile-rici" çevreler arasındaki boş ancak şiddetli tartışma halâ sürer (Bu tartışmaya ilişkin bir bibliyografya ve *Tarih-i Kadim*'in çeşitli baskıları için, bkz. Tansel, a.g.y., s. 77-78, ve iki ozanın düşünceleri arasındaki tarafsız bir karşılaştırma için, bkz. Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Şiir Antolojisi*, Ankara 1970, s. 545-547). İkinci baskıdan başlayarak, Akif *Safahât V*'e bir başka şiir ekledi: "*Necid Çöllerinden Medine'ye*". Çöle ilişkin etkileyici bir betimlemeden sonra, Akif Muhammed'in Türbesine varışı üzerine vecde gelmiş olarak ve bitkinlikten ölen Sudanlı bir hacının heyecanını nakleder. Bu şiir dinsel lirizmin yetkin bir örneğidir.

Safahât'ın VI. Kitabı *Asım*, 1919'da yazılıp, 1919-1924 arasında *Sebilü'r-Reşad*'ta düzensiz aralıklarla tefrika halinde yayımlanmış ve 1924 yı-

İnada kitap biçiminde basılmış olan tek bir uzun şiirden oluşur. O, arası-
na bir kıssadan hisse içeren fıkraların ve Hocazade (ozan), Köse İmam
(Ali Şevki Hoca, ozanın babasının bir öğrencisi) ve Asım'dan (Köse İma-
mın oğlu) oluşan öykü kahramanları arasında geçen karşılıklı konuşma-
ların serpiştirildiği öykü biçiminde yazılmıştır. Konuşmalar Birinci Dünya
Savaşı sırasında Akif'in evinde geçer. O basit bir konuşma Türkçesi ile ya-
zılmış ve karşılıklı konuşma Türkiye'de, hem savaş sırasındaki hem de sa-
vaş sonrasındaki kötülükleri betimlemek, snobizmi, taklidi, Batı'ya karşı
kusurları görmemesine bir hayranlığı ve şiirde tasvip edilmeyen çeşitli
siyasal akımları eleştirmek (Akif'in hoşlandığı bir konu) için bir araç ola-
rak kullanılmıştır. Köse İmamın oğlu Asım, ülkeyi yükseltecek olan gele-
cek kuşağın, Çanakkale mucizesini gerçekleştirmiş olan kuşağın tipik bir
örneğidir. Sonlara doğru, ozanın, Çanakkale Boğazı'nı tüm güçlülere rağ-
men savunurken ölen insanlara ithaf ettiği ünlü pasaj gelir. Çanakkale'nin
bu pasajdaki genç savunucusu bu gücü geçmişinden, dininden ve tarihini-
den alır, ancak Batı'nın pozitif bilimini alınması gereken bir model olarak
görür. Şiir bu notla biter.

Safahât VII, Gölgeler. *Safahât*'ın bu sonuncu cildi, Akif'in 1918-1933
arasında, İstanbul, Ankara ve Hilvan'da yazılmış, eşit olmayan uzunluk ve
değerdeki çalışmalarının çoğunu içerir. Bu şiirlerin büyük bir çoğunluğu
bilhassa Akif'e özgü şiirler değildir, ancak *Leyla*, *Hicran*, *Secde*, *Bir Gece* gi-
bi, bazıları yüksek bir dinsel lirizmin örnekleri olup, Bursa'nın düşüşünü
işitmesi üzerine yazdığı *Bülbül* onun en vatansever şiirleri arasındadır.

Safahât'ın yukarıda sözü edilen (gözden geçirilmiş) 10. baskısı, en
önemlisi *İstiklâl Marşı*'nın tam bir metni olmak üzere, Akif'in yedi cilt
içinde yayımlanmamış şiirlerinden bazılarını içerir.

Kur'an çevirisi Akif'in yaşamında oldukça tartışmalı bir olaydır ve tar-
tışmalı bir olay olarak kalır. Şeriat Bakanlığının kaldırılmasından son ih-
das edilen Diyanet İşleri Müdürlüğü (*Diyanet İşleri Riyaseti*, daha sonra
Başkanlığı) Kur'an'ın yeni bir resmî çevirisini ve şerhini yaptırmaya karar
verdi. Çeviri için en uygun kişinin Akif ve şerh için en uygun kişinin de
ünlü alim *Ahmet Hamdi* (Yazır, 1877-1942) olduğu düşünüldü. Kur'an'ın
gerçekte tercüme edilemez olduğuna inanan Müslümanlar kategorisi için-
de yer aldığı için, Akif öneriyi, uzun bir tereddütten sonra, çevirisinin
şerhlerle birlikte yayımlanacağı koşuluyla kabul etti. Her iki yazar da Anka-
ra'da sözleşme imzaladı ve tam da Akif Mısır'a temelli olarak gitmezden
önce, 1925 kışında, bir miktar avans aldı. Titiz ve dikkatli bir adam ve ke-

za mükemmelden daha azı ile yetinmeyen biri olarak, o sonuçtan hiçbir zaman tam olarak tatmin olmadı ve metni gözden geçirmeye ve yeniden kopya etmeye devam etti. En sonunda yaklaşık olarak elli sayfalık nihai müsveddeyi Diyanet İşleri Müdürlüğüne gönderdi.

Bu yıllarda, (1920'lerin sonlarında taşıdığı adıyla) Gazi (yani Atatürk) laikleştirmenin bir sonucu olarak, (Ziya Gökalp tarafından ümit edildiği gibi) İslamiyet'in Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi konusunda değişik düşünce ve yöntemler denemekteydi. Daha önce Köprülüzade Mehmet Fuat'ın (M.F.Köprülü) başkanlığı altında kurulan bir komisyon, dinsel reform hakkındaki raporunu yayınlamıştı. (Osman Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi*, cilt 5, İstanbul 1943, s. 1639-1641, adlı eserinde Latin harfleriyle kopya edilmiş olan *Dini islah proje ve beyannamesi*, bkz. 28 Temmuz 1928 tarihli *Vakit*) Bazı *hocalardan* belirli camilerde Kuran'ın Türkçe tercümesini okumaları ve *namaz* için Türkçe'yi kullanmaları istenmişti.

Daha sonra dostları tarafından doğrulanan bu raporu okuyunca, Mehmet Akif dehşete kapıldı ve tercümesinin bu amaçla kullanılabileceğinden ve Kuran'ın özgün metninin yerini alacağından korktu. Hemen Diyanet İşleri Müdürlüğüne yazdı ve belirli pasajları değiştirmek arzusunda olduğunu söyleyerek, onlardan göndermiş olduğu 50 sayfayı geri göndermelerini istedi ve bundan sonra almış olduğu avansı Ahmet Hamdi'ye (daha sonra şerhle birlikte kendi tercümesini yayımlamış olan Yazır, *Hak Dini, Kuran Dili*, 9 cilt, İstanbul 1936-1960) göndererek, sözleşmeyi feshetti. Söylentilere göre, Akif yaşamının sonunda, İstanbul'a dönmezden önce, el-Ezer Üniversitesi müderrislerinden İhsan Efendi adlı Yozgatlı bir Türke, geri gelirse kendisine geri vermek ya da ölürse yakmak üzere, bitmiş tercüme metnini teslim etti. Yazmanın akibetinin ne olduğu bugüne dek kesinlikle gün ışığına çıkmamıştır (bkz. Eşref Edip, *a.g.y.*, *çeşitli yerleri*, ve Mahir İz, *Yıldırım İzi*, İstanbul 1975, s. 144, 145).

Mehmet Akif orta boyda güçlü, kuvvetli bir adamdı. Amatör bir sporcu, profesyonel ölçülerde bir güreşçi, birinci sınıf bir yüzücü ve uzun yürüyüşler yapma alışkanlığında olan biriydi. Küçük dost çevrelerinde az konuşan oldukça çekingen, olağanüstü alçakgönüllü, sıkılgan bir kişiydi. Ancak bir dinleyici topluluğuna hitap ettiği zaman, coşkulu ve kitleleri harekete geçiren bir hatipti.

Çok dindar ancak bağnazlıktan uzak bulunan Mehmet Akif politika da tutucuydu ama düşünceleri yerleşmiş standartlara tamamen uygun de-

ğildi; Türkiye’de tutucu kimselerin görüş açılarını temsil eden düşünce ve ilkeleri topyekün olarak kabul etmek durumunda değildi. II Abdülhamit ve IV. Mehmet (Vahidettin)’e duyduğu nefreti, yazılarında ve sözlü olarak, birçok kez dile getirdi ve Sultan-halifenin işbirlikçi hükümetine karşı isyan eden milliyetçilere katılmakta tereddüt etmedi. Son olarak, tutucu bakış açısı onun klasik Batı müziğini ve Batı Edebiyatını takdir etmesini, hatta klasik Batı müziğine ve Batı Edebiyatına hayran olmasını engellemedi (bkz. *Safahat çeşitli yerleri*, Kuntay, a.g.y., *çeşitli yerleri*).

BİBLİYOGRAFYA:

Makale içinde sözü edilen yapıtlara ek olarak, Süleyman Nazif, *Mehmet Akif*, İstanbul 1924. İbnülemin M.K. İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1931, s. 99 ve devamı. Ömer Rıza Doğrul (Akif’in damadı), *Safahât*’in ozanın dostu Nevzat Ayas’a bıraktığı biyografik notları da içeren, Latin harfleriyle yazılmış baskısına Giriş, bkz. 10. baskı, İstanbul 1975, s. XI-XXII). Tark Zafer Tunaya, “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasi Tefekküründe İslâmcılık Cereyanı”, İstanbul Üniversitesi *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XIX (1954). Tarık Zafer Tunaya, “Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Siyasi Tefekküründe ‘Garpcilik’ Cereyanı”, İstanbul Üniversitesi *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XIV (1948). Akif’in öğrencisi ve dostu Mahir İz’e yazdığı özel mektuplar, Mahir İz’in makale yazarına sözlü anlatımları. Eşref Edib’in ozan üzerine, kendisinden önce makalede söz edilen iki ciltlik kitabı, Akif’in şiirleri, makaleleri, çevirileri, ve bunlar gibi başka birtakım eserleri üzerine hemen hemen eksiksiz olan biyografik bilgiler içerir.

